

مبحث مفهوم حصر (چهارمین نمونه مفهوم مخالف)
حصر به معنای محدود کردن یک حکم به فرد یا افراد خاص است. ادات حصر شامل کلماتی مانند فقط، تنها، منحصر، صرفاً، مگر و جز می‌باشد.

مثال‌های قانونی حصر:

- تبصره ماده ۱۷۴ قانون مجازات اسلامی: (استفاده از کلمه فقط)
- ماده ۴۲ قانون کار: (استفاده از کلمه منحصر)
- اصل ۳۶ قانون اساسی: (استفاده از کلمه تنها)
- ماده ۱۱۰۵ قانون مدنی: ریاست خانواده از خصائص شوهر است. (یعنی فقط شوهر حق ریاست دارد).
- ماده ۲۷ قانون مجازات اسلامی: سوگند فقط نسبت به طرفین دعوا و قائم مقام آنها موثر است.

شکل‌های بیان حصر در جملات:

شکل اول: با استفاده از ادات حصر (کلماتی که در بالا ذکر شد).
شکل دوم: بدون استفاده از ادات حصر. این شکل خود به دو حالت تقسیم می‌شود:

حالت الف) تقدم مفعول بر فعل و فاعل (یا تقدم خبر بر مبتدا / گزاره بر نهاد):
طبق قواعد، ابتدا فعل، سپس فاعل و در نهایت مفعول می‌آید. اگر جایگاه مفعول عوض شود و در ابتدا بیاید، جمله انحصاری می‌شود.
- مثال: کتبت درسه (درسم را نوشتم). اگر مفعول مقدم شود: درسه کتبت (فقط درسم را نوشتم).
- مثال: در سوره حمد می‌خوانیم ایاک نعبد و ایاک نستعین. در اینجا مفعول (ک) به شکل ضمیر منفصل (ایاک) بر فعل و فاعل مقدم شده است. لذا ترجمه آن می‌شود: تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو یاری می‌جوییم.
- مثال ادبی (شعر نظامی): آن که نمرده است و نمیرد تویی / وان که تغیر نپذیرد تویی. (تقدم گزاره بر نهاد که انحصار ویژگی‌ها را به خداوند نشان می‌دهد).

حالت ب) با استفاده از لحن کلام:

گاهی جمله هیچ کلمه حصری ندارد و جایجایی هم صورت نگرفته، اما گوینده با تغییر لحن خود و تأکید بر کلمات، حصر را می‌رساند.
مثال عرفی: من روز دوشنبه به کتابخانه دانشگاه می‌روم.
- تأکید روی کلمه من: یعنی فقط من می‌روم و کس دیگری نیست.
- تأکید روی کلمه دوشنبه: یعنی فقط روزهای دوشنبه می‌روم و روزهای دیگر نمی‌روم.
- تأکید روی کلمه کتابخانه: یعنی فقط به کتابخانه می‌روم (نه به بخش آموزش یا سایت رایانه).
- تأکید روی کلمه دانشگاه: یعنی فقط به کتابخانه دانشگاه می‌روم (نه کتابخانه عمومی یا شهرداری).

مفهوم استثنا

استثنا به معنای بیرون کردن و خارج کردن چیزی از حکم پیشین به وسیله کلماتی مثل الا، به جز، مگر و به استثنای است. به این کلمات ادات استثنا و به مورد خارج شده، مستثنی می‌گویند.

- مثال عرفی اول: همه دانشجویها باید در امتحان پایان ترم شرکت کنند مگر ورودی‌های ۴۰۴.
- مثال عرفی دوم: همه کلاس‌ها برقرار است به جز درس حقوق تجارت. (مفهوم: فقط کلاس تجارت برگزار نمی‌شود).
- مثال خانم نبوی در کلاس: لا اله الا الله. (هیچ خدایی نیست مگر الله).

حجت مفهوم استثنا:

استثنا دارای مفهوم معتبر و حجت است و بر نفی حکم نسبت به مورد استثنا شده دلالت می‌کند.

- مثال قانونی اول: اصل ۱۶۵ قانون اساسی: محاکمات علنی انجام می‌شود... مگر آنکه به تشخیص دادگاه علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد. (مفهوم: در صورت منافات با عفت یا نظم عمومی، محاکمات غیرعلنی خواهد بود).
- مثال قانونی دوم: ماده ۱۶۴ قانون مجازات اسلامی: حق مطالبه حد قذف به همه وارثان به جز زن و شوهر منتقل می‌شود. (مفهوم: حد قذف به زن و شوهر به ارث نمی‌رسد).

مفهوم عدد (پنجمین نمونه مفهوم مخالف)

گاهی در عبارت‌ها و مواد قانونی عددی ذکر می‌شود. آیا مفهومی که از این عدد استنباط می‌شود حجت است؟ بله حجت است، اما برای بررسی دقیق باید چهار فرض را در نظر گرفت:

فرض اول: عدد به عنوان حداکثر حکم بیان شده باشد.

- مثال عرفی: برای بردن دانش‌آموزان به اردو ۲۰۰ نفر جا داریم. (مفهوم: بیشتر از ۲۰۰ نفر امکان‌پذیر نیست، اما کمتر مثل ۱۹۰ نفر بلامانع است).
- ماده ۱۲۶ قانون کار: مدت اعتبار پروانه کار موقت حداکثر ۳ ماه است. (۲ ماه یا کمتر معتبر است، اما ۳ ماه و ۱ روز باطل است).

- ماده ۳۳۶ آیین دادرسی مدنی: مهلت درخواست تجدیدنظر برای اشخاص مقیم ایران ۲۰ روز و خارج از کشور ۲ ماه است. (اعتراض در روزهای کمتر پذیرفته است اما فراتر از آن خیر).

فرض دوم: عدد به عنوان حداقل حکم بیان شده باشد.

- مثال عرفی: برای تاسیس مدرسه غیرانتفاعی حداقل ۱۵۰ دانش‌آموز نیاز است. (اگر ۱۶۰ یا ۲۰۰ نفر باشند مشکلی نیست، اما ۱۴۰ نفر مجوز نمی‌گیرند).

- اصل ۷۴ قانون اساسی: طرح‌های قانونی به پیشنهاد حداقل ۱۵ نفر از نمایندگان قابل طرح است. (کمتر از ۱۵ امضا اعتبار ندارد اما بیشتر از آن بلامانع است).

- ماده ۱۲۹ قانون مدنی: هرگاه شخصی ۴ سال تمام غایب مفقودالاثر باشد، زن او می‌تواند تقاضای طلاق کند. (اگر ۵ سال بگذرد هم می‌تواند، اما با ۲ سال و نیم غیبت نمی‌تواند). (مواد ۴۷۴ آیین دادرسی مدنی و ۶۸ مجازات نیز جهت تمرین معرفی شد).

فرض سوم: عدد به عنوان حداقل و حداکثر در یک حکم بیان شود.

در اینجا دو عدد در یک جمله می‌آیند که اولی حداقل و دومی حداکثر است.

- ماده ۶۷۱ قانون مجازات اسلامی: مجازات ورشکسته به تقصیر از ۶ ماه تا ۲ سال حبس است. (قاضی نمی‌تواند کمتر از ۶ ماه یا بیشتر از ۲ سال حکم دهد).

فرض چهارم: عدد به عنوان حد و مرز قطعی حکم بیان شود.

در این حالت فقط یک عدد ذکر شده و خود همان عدد ملاک است، نه کمتر و نه بیشتر.

- ماده ۱۷۴ قانون مجازات اسلامی: حد شرب مسکر برای مرد یا زن ۸۰ تازیانه است. (نمی‌توان ۷۹ یا ۸۱ ضربه زد، فقط ۸۰ ضربه).

- اصل ۶۳ قانون اساسی: دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی ۴ سال است. (نمی‌تواند ۳ سال و نیم یا ۴ سال و یک روز باشد).

مفهوم لقب (ششمین و آخرین نمونه مفهوم مخالف)

لقب در اصطلاح به هر اسم جامد یا مشتقی گفته می‌شود که موضوع حکم قرار گیرد.

- مثال: احمد دانشمند است. (استاد تصحیح کردند که در کتاب به اشتباه احمد لقب دانسته شده، بلکه دانشمند لقب است).

- مثال دوم: سارق محکوم به حد می‌شود. (سارق لقب است).

حجیت مفهوم لقب:

برخلاف ۵ مورد قبلی، همه صاحب‌نظران اصول فقه متفق‌القول هستند که مفهوم لقب حجت و سندیت ندارد. قاعده‌ای در اینجا وجود دارد که می‌گوید: اثبات شیء نفی ماعدا نمی‌کند. یعنی وقتی می‌گوییم احمد دانشمند است، به این معنا نیست که دیگران دانشمند نیستند و یا احمد مهارت و شغل دیگری ندارد.

- ماده ۱۱۸ قانون مدنی: زن مستقلاً می‌تواند در دارایی خود هر تصرفی را که بخواهد بکند. (مفهوم آن این نیست که غیر از زن، سایر افراد حق تصرف در اموالشان را ندارند).

- ماده ۴۹ قانون مجازات: اطفال در صورت ارتکاب جرم مبرا از مسئولیت کیفری هستند. (مفهوم آن این نیست که فقط اطفال مبرا هستند، زیرا مجنون و سفیه نیز مسئولیت کیفری ندارند).

موفق باشی هم کلاسی عزیز